Nybro kommuns
kulturmiljöprogram

TORSHULT
TORSHULTAMÅLA

Kråksmåla socken

Länsstyrelsen
Kalmar län

NYBRO
KOMMUN

KALMAR·LÄNS·MUSEUM

Kulturmiljöprogrammet omfattar 33 områden på olika platser i kommunen.

Arbetet möjliggjordes tack vare ekonomiskt stöd från Länsstyrelsen. Kalmar läns museum anlitades för inventering och beskrivning av Kulturmiljöprogrammets områden. Layout och sammanställning har gjorts av Nybro kommun.

1. Skoga
2. Lindshult
3. Kråksmåla
4. Torshult, Torshultamåla
5. Uvafors
6. Alsterbro, Sandslätt
7. Rugstorp, Abbetorp
8. Bäckebo
9. Målerås
10. Gullaskruv bruksort
11. Barkeström
12. Hälleberga
13. Applaryd
14. Gullaskruv säteri
15. Orrefors
16. Flygsfors
17. Gadderås
18. Skedebäckshult
19. Flerohopp
20. Gunnabo
21. Duvetorp
22. Kristvallabrunn
23. Brånahult
24. Holmen, Göttorp
25. Nybro stad
26. Kopparfly
27. Örsjö
28. Ebbehult
29. Gårdsryd
30. S:t Sigfrid
31. Brändebo
32. Agebo
33. Alsjöholm

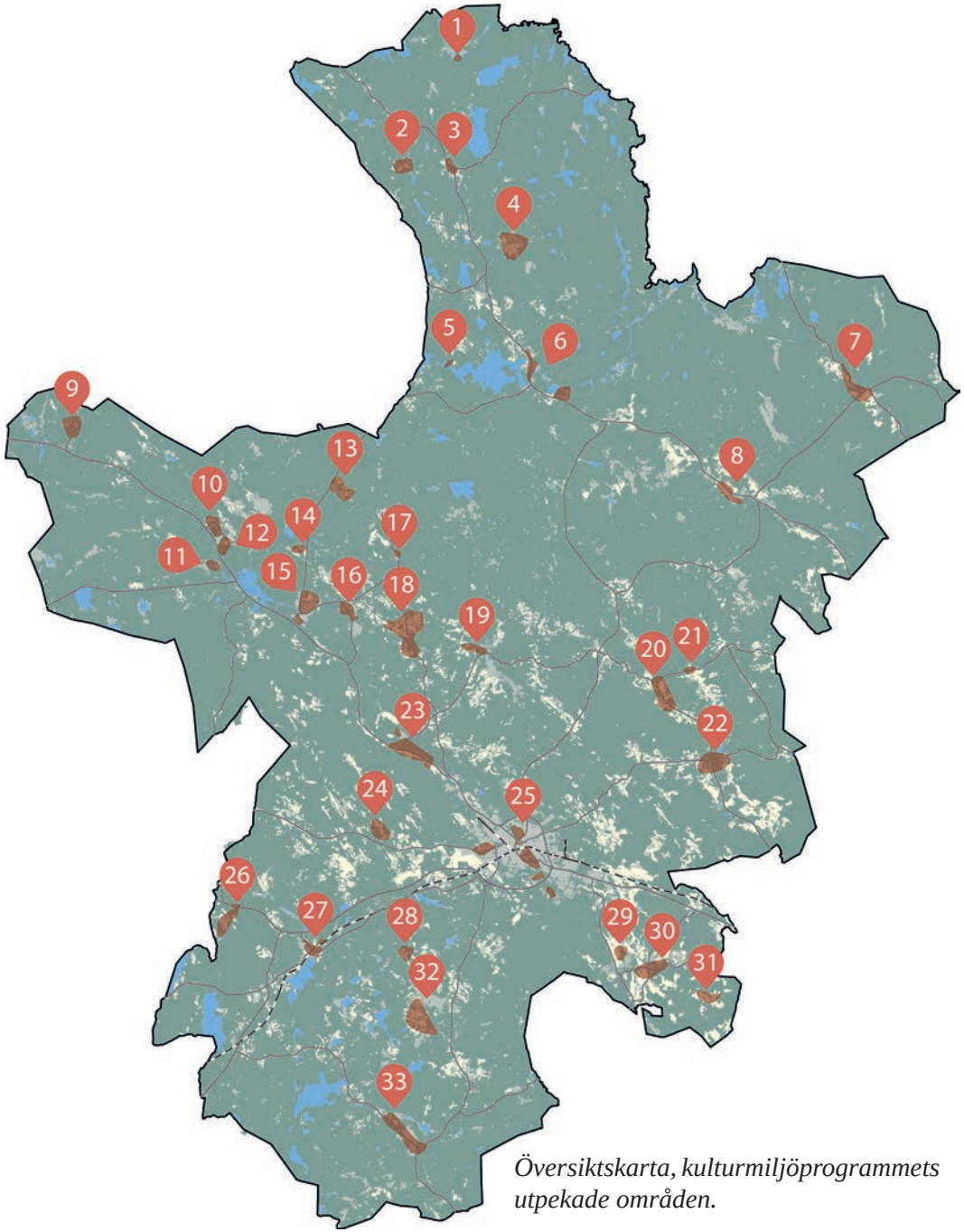

Översiktskarta, kulturmiljöprogrammets utpekade områden.

Läsanvisning

HUVUDOMRÅDE

Här lär du först känna kulturmiljön. Huvudområdet är ett större område som ger en övergripande kunskap om kulturmiljöns landskapliga förutsättningar och bredare historiska utveckling.

KÄRNOMRÅDE

Här får du en djupare beskrivning av områdets värden. Kärnområdet har särskilt höga kulturhistoriska värden, med koncentrationer av kulturhistoriskt värdefulla byggnader, fornlämningar och/eller landskapsobjekt.

HISTORIK

Här hittar du berättelser om människor och andra viktiga företeelser som präglat kulturmiljön. En förklaring till varför de höga kulturhistoriska värdena finns på platsen.

I FRAMTIDEN

Här ges förslag på förhållningssätt inför framtiden för hur kulturmiljön kan bevaras och utvecklas.

I texten finns siffror inom parentes (1), de hjälper dig att hitta rätt i kartorna för huvud- och kärnområdet.

Bilder är tagna av Kalmar läns museum där inget annat anges.
Text: Susann Johannisson och Magdalena Jonsson, Kalmar läns museum
Arkeologi: Helena Victor, Kalmar läns museum
Layout: Nybro kommun
Senaste revidering: 2024-12-12

Kulturmiljöerna i Nybro kommun är levande miljöer under ständig förändring. Därför finns det risk att utskriven eller tryckt kopia av kulturmiljöprogrammet inte är den senast uppdaterade versionen. På nybro.se finns den senaste versionen digitalt.

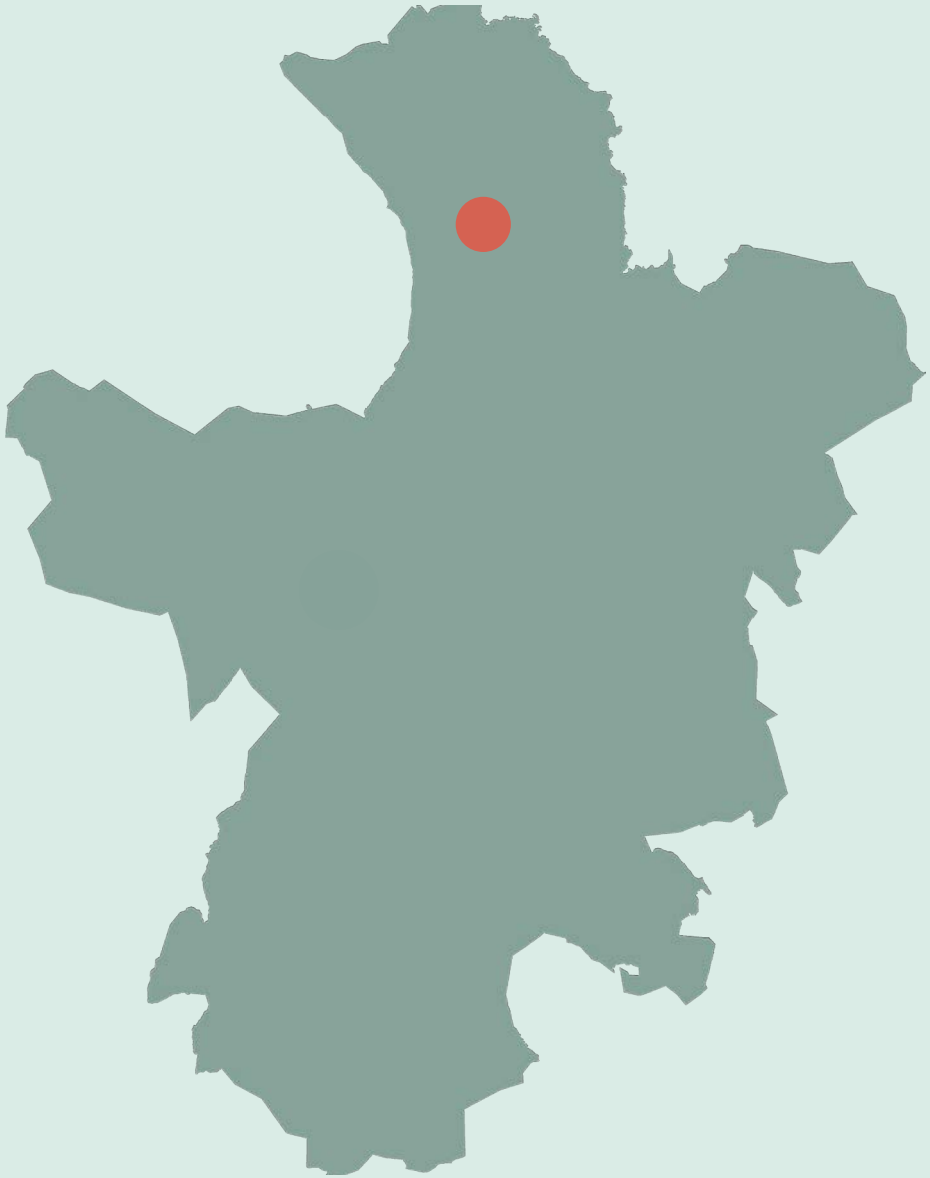

Byarna Torshult och Torshultamåla ligger öster om väg 125 i kommunens norra skogsbygder. Odlingslandskapet kring Torshult och Torshultamåla är värderat som klass 3 i bevarandeprogrammet "Odlingslandskapet i Kalmar län – Bevarandeprogram, Nybro kommun", framtaget av Länsstyrelsen Kalmar län (1995). Området är även utpekat i boken Natur i Östra Småland (nr 14) och som kulturhistorisk väg.
Vandringsleden Dackeleden passerar området. Vägen Torshult - Fröskelås - Kimramåla är utpekad som kulturhistoriskt värdefull väg.

Huvudområde

Huvudområdet är ett större område som ger en övergripande kunskap om kulturmiljöns landskapliga förutsättningar och bredare historiska utveckling.

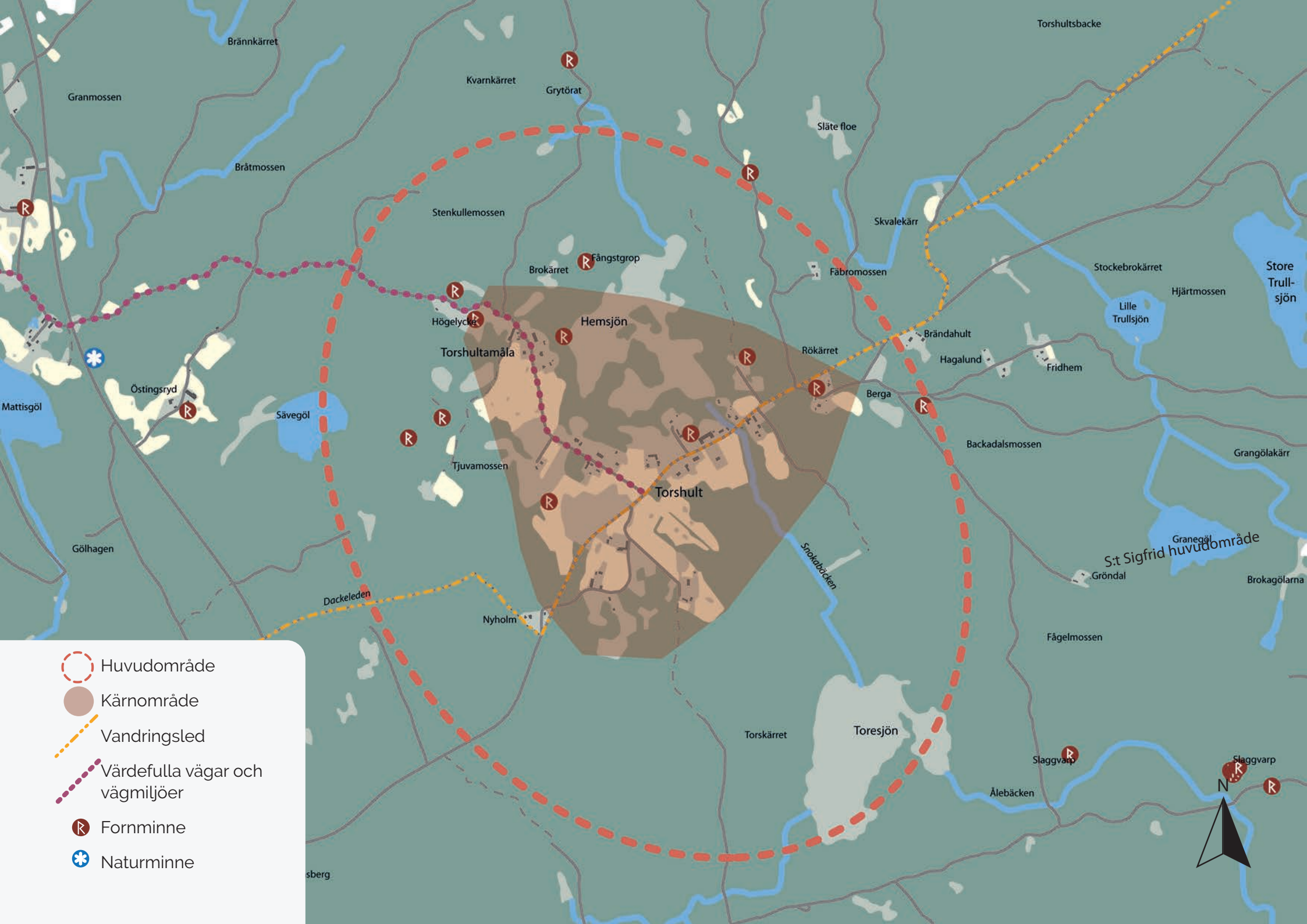
Brännkärret
Granmossen
Kvarnkärret
Grytörat
Torshultsbacke
Släte floe
Bråtmossen
Stenkullemossen
Skvalekärr
Fångstgrop
Brokärret
Fäbromossen
Stockebrokärret
Store Trull-sjön
Hjärtmossen
Lille Trullsjön
Högelycke
Hemsjön
Brändahult
Torshultamåla
Rökärret
Hagalund
Fridhem
Östingsryd
Mattisgöl
Sävegöl
Berga
Backadalsmossen
Grangölakärr
Tjuvamossen
Torshult
Granegöl
S:t Sigfrid huvudområde
Gölhagen
Snokabäcken
Gröndal
Brokagölarna
Dackeleden
Nyholm
Fågelmossen
Torskärret
Toresjön
Slaggvarp
Ålebäcken
N
Huvudområde
Kärnområde
Vandringsled
Värdefulla vägar och vägmiljöer
Fornminne
Naturminne

Beskrivning av huvudområdet

Naturens förutsättningar och jordbruk

Området är en utpräglad skogsbygd, med bitvis vildmarkskaraktär. Skogen domineras av tallskog som där jordlagret är tunt är av mager lingonristyp. På slutningar och i bördigare svackor växer granskog. Närmast byarna finns en del lövskog med främst björk, ek och ask. Trakten präglas av ett småbrutet landskap med mindre höjder och berg-i-dagen och däremellan sjöar och våtmarker. Torshult ligger vid södra änden av den utdikade och igenväxande Hemsjön och Torshultamåla på sjöns västra sida. Genom Torshult rinner Snokabäcken mot söder, ner mot den utdikade Toresjön.

I byn finns lämningar efter tidigare odling, förutom åkrar och ängar också stenmurar, odlingsrösen och hamlade träd. I landskapet finns även spår efter sjösänknings- och utdikningsprojekt som genomförts i byn, t.ex. ett dike som går ut i Hemsjön, i Snokabäckens förlängning. Sådana spår i landskapet är kulturhistoriskt viktiga eftersom de berättar om levnadsförhållanden och bondens förutsättningar vid slutet av 1800-talet och 1900-talets början.

Betesmarker med rösen och hamlade askar i byns sydvästra del. Sten ligger också kvar i ängsmarken/betesmarkerna.

Åkrar som röjts på sten.

Stenmurar och odlingsrösen hör till de äldre delar som visar på tidigare generationers odlingsmödor.

I Snokabäckens förlängning, ut i den före detta sjön Hemsjön, går ett brett, spikrakt, dike som berättar om de sjösänknings- och utdikningsprojekt som genomförts i byn. Detta vittnar, liksom på andra ställen, om det sena 1800-talets optimism inom jordbruket och ambitionen att utöka andelen odlingsbar mark.

Fornlämningar och vägmiljöer

De registrerade fornlämningarna kring byarna är inte så många. De äldsta fynden som registrerats inom huvudområdet kan kopplas till stenåldern, och utgörs av fyndet av en skafthålsyxa och en stenyxa[1]. Här finns även de svårdaterade registreringarna av en stensättningsliknande lämning och en stensättning som tidigare ska ha rymt en hällkista[2]. Båda dessa lämningar har besiktigats och den förstnämnda är inte en förhistorisk grav. Vad det är har dock inte kunnat fastställas. Vid den förmodade hällkistan finns också en registrering av en hålväg. Detta ska vara den gamla kyrkvägen till Kråksmåla kyrka men den är nu mycket svår att se i terrängen. Nordost finns en stenkonstruktion som troligen byggts för att man på kyrkvägen skulle komma torrskodd över en mosse.

Byarna tillhör det område i Kråksmåla och Bäckebo socknar som blivit känt för sin medeltida produktion av järn från sjö- och myrmalm. Utanför huvudområdet, i anslutning till våtmarkerna norr och söder om byarna, finns registrerade slaggvarpar, det vill säga avfall från produktion av järn. Övriga registreringar i FMIS inom huvudområdet är bebyggelselämningar och en fångstgrop[3]. Sammantaget förefaller området, där de båda byarna idag ligger, ha befolkats redan under stenåldern. En större bosättning kan också ha funnits här under järnåldern och med stor sannolikhet har sjöarna och myrarnas malm gjort att man har varit en del av medeltidens blomstringsperiod för området.

Äldre kartmaterial visar att det funnits flera små kvarnar utmed vattendraget. Det kan finnas lämningar efter dessa kvarnar/sågar och dammar, men detta är inte bekräftat. I Torshultamåla finns även en lämning, en husgrund, efter en linbasta. Det finns också flera lämningar i området efter verksamheter från 1900-talet. De har också stor betydelse för byns historia. Till dessa hör banvallen från den borttagna järnvägen, som finns till stora delar kvar i landskapet. Banvallen hålls öppen tack vare att den delvis används som skogsväg. Till dessa hör även den gjutna betongplattan efter Torshults Träindustri (1), som tydligt kan förknippas med Torhults 1900-talshistria och som också hänger ihop med järnvägens historia. En skylt berättar idag kort om verksamheten kring denna träindustri.

Platsen för Torshults Träindustri (1). Den gjutna betongplattan och en skylt som berättar om verksamheten finns kvar på platsen idag. I bakgrunden banvallen.

1 RAÄ Kråksmåla 184 och 74:1

2 RAÄ Kråksmåla 53 samt RAÄ Kråksmåla 88.

3 RAÄ Kråksmåla 89.

Man kan ana en smal sträckning i landskapet. Denna har registrerats i fornminnesregistret som hålväg (RAÄ Kråksmåla 53).

Ett röse med hällkistan. Anläggningen är fortfarande väl synlig i terrängen även om mossor trivs bra på stenarna (RAÄ Kråksmåla 53).

Äldre vägsträckning öster om Torshult, med reveterad villa från 1950-talet.

Vägen genom Torshult vid vägskälet mot Torshultamåla och Fröskelås.

Den äldre bebyggelsen ligger ofta på höjdlägen i landskapet.

Bebyggelsen är idag mer orienterad utmed vägarna, jämfört med tidigare den bördiga odlingsmarken var mer styrande.

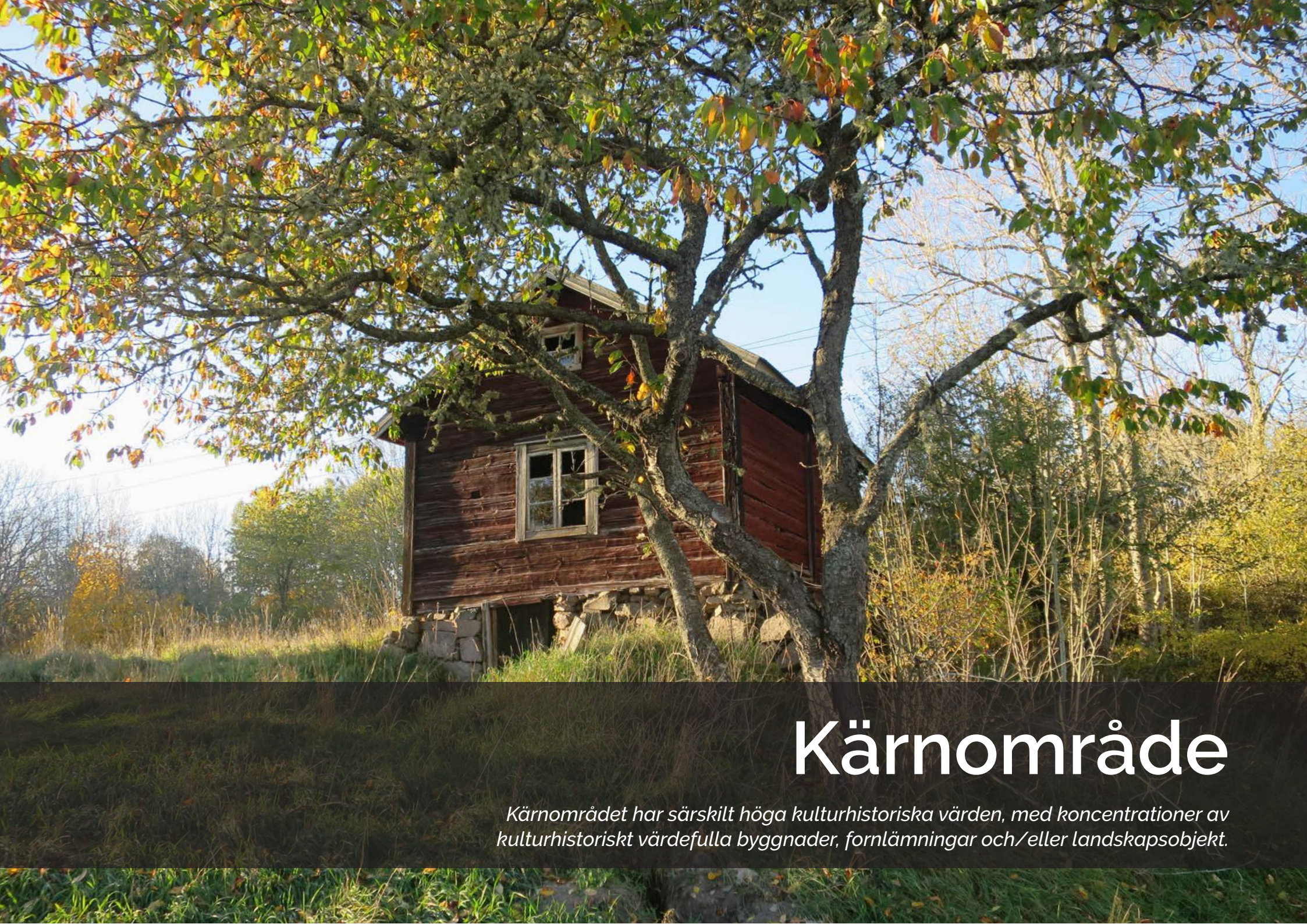

Kärnområde

Kärnområdet har särskilt höga kulturhistoriska värden, med koncentrationer av kulturhistoriskt värdefulla byggnader, fornlämningar och/eller landskapsobjekt.

Kulturvärden inom kärnområdet

Området präglas av ett odlingslandskap format efter laga skifte på 1840-talet. Typiska odlingsspår är stenrösen, stenmurar, hamlade träd, äldre åkrar, ängsmark och utdikade marker. Olika spår i landskapet visar även på nyttjandet av vattendraget under lång tid. Torshultamåla är exempel på ett tidigt utflyttat byläge. Det tidiga 1900-talets historia finns representerad i form av lämningar efter den smalspåriga järnvägen från Skoghult till Ruda, vars sträckning är avläsbar i landskapet. Bebyggelsen är i stort bevarad och traditionell för perioden 1870–1950-talet.

Skog

Bondens landskap

Järn

Vatten

Möten

Symbolerna hänvisar till den kulturmiljöprofil som togs fram för Nybro kommun 2019.
Inom kärnområdet finns exempel på kulturmiljöer ur kategorierna skog, bondens landskap, järn, vatten och möten.

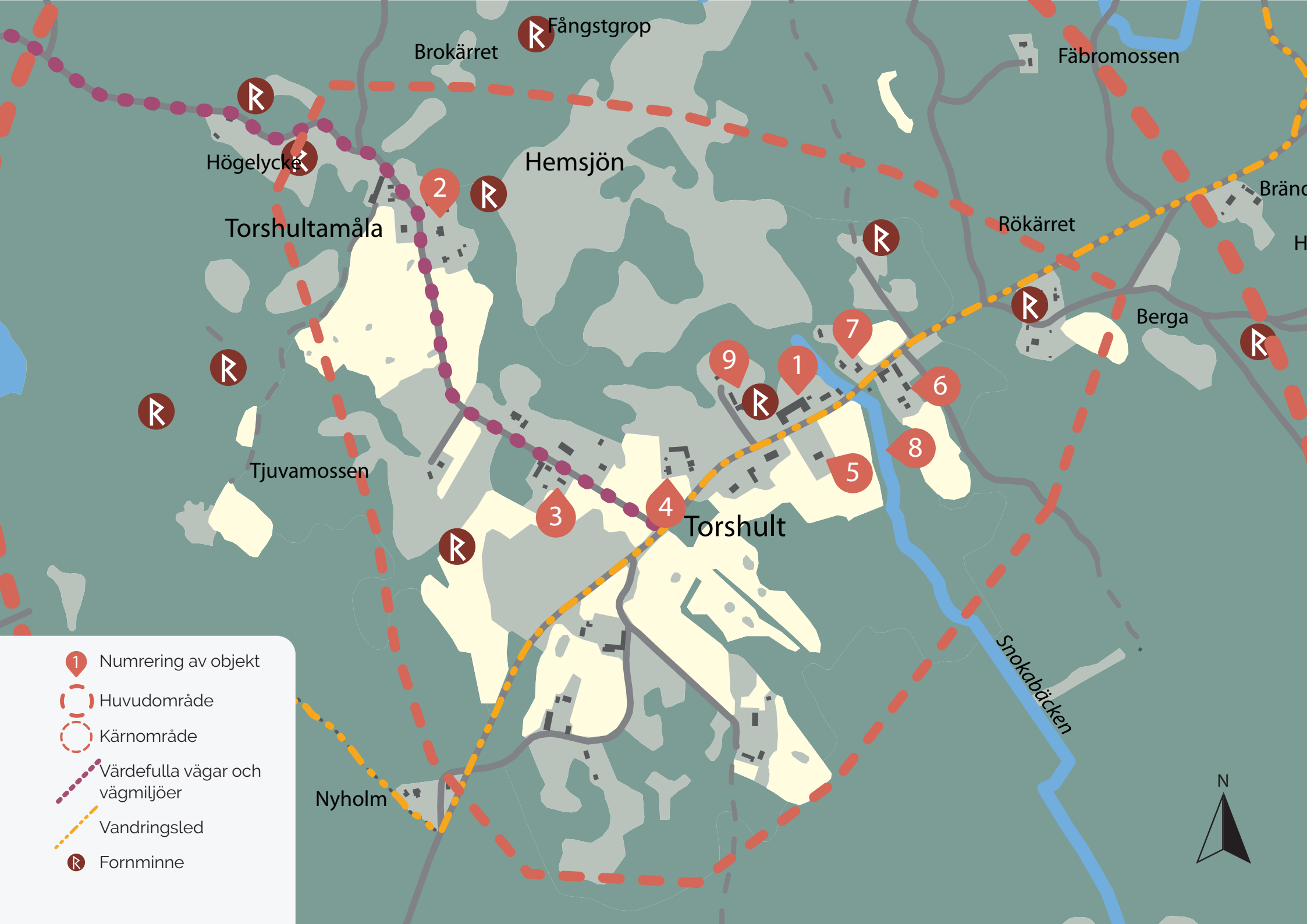
Fångstgrop
Brokärret
Fäbromossen
Högelycke
Hemsjön
Torshultamåla
Rökärret
Berga
Tjuvamossen
Torshult
Nyholm
Snokabäcken
N
1 Numrering av objekt
Huvudområde
Kärnområde
Värdefulla vägar och vägmiljöer
Vandringsled
Fornminne

1. Plats Torshults Träindustri
2. Gård, Torshultamåla
3. Mangårdsbyggnad
4. Gård
5. Disponentvilla, gård
6. Gård
7. Plats järnväg hållplats
8. Äldre kvarn- och sågläge
9. Äldre byläge

Odlingslandskap

Byarnas odlingslandskap har formats efter laga skifte på 1840-talet. Typiska odlingsspår är rösen, stenmurar, hamlade träd, äldre åkrar, ängsmark och utdikade våtmarker. Olika spår i landskapet visar på nyttjandet av vattendraget under lång tid. Exempel på sådana spår är diken efter sjösänkningar och eventuella lämningar efter medeltida kvarnplatser samt medeltida järnframställningspaltser. Dikena och de mossodlingar som kan upplevas berättar om odlarmödor som var vanliga under perioden 1800-talets andra hälft till 1900-talets första hälft. En av gårdarna ligger kvar i det ursprungliga byläget (9).

Gården som ligger kvar i det gamla byläget (9).

Bebyggelse

Bebyggelsen är blandad. Här finns gårdar med äldre traditionellt rödmålade mangårdsbyggnader i två våningar såväl som villor från 1900-talets första hälft. Material och utformning varierar. Fasader finns med både locklistpaneler i trä, eternitplattor och revetering. Färgsättningen är främst faluröd, vit eller gul. Många tak har idag utbytta och moderna material. Det finns exempel på hus med salsbyggnadens form (2), som känns igen på det framskjutande partiet, frontespisen, som ger ljus åt ett rum på andra våningen. Hustypen var vanlig i bondesamhällets miljöer från slutet av 1800-talet och kring sekelskiftet 1900. De äldre bostadshusen och vissa uthus är är timrade medan de flesta ekonomibyggnadnerna är byggda i skiftesverk.

En annan mangårdsbyggnad är byggd som en parstuga, omrkring år 1870 (3). Huset är timrat. Fasaderna har senare reveterats. Huset är välbeverat med äldre byggnadsdetaljer och trädgård.

En mangårdsbyggnad i salsbyggnadens form (2).

En mangårdsbyggnad i parstugans form (3).

Ett av byns bostadshus utmärker sig genom sin skala och stil (5). Det har en reveterad, vit, fasad och ett påkostat entréparti som bärs upp av pelare. Villan kan kallas disponentvilla eftersom den uppfördes (år 1941) till familjen Fornander som ägde och drev träindustrin. Även flera villor i tidstypiska 1940-och 50-talsstilar kan tillskrivas snickerifabrikens tid. Att det i Torshult finns ett flertal bostäder typiska för 1900-talet visar att orten då var en liten industriort, utöver det traditionella jordbruket. Flera av gårdarna har kvar sina ladugårdar och en del andra mindre ekonomibyggnader. I de äldre ekonomibyggnaderna finns exempel på att man använt såväl timring som skiftesverk. De flesta ekonomibyggnader är traditionellt målade röda med vita snickerier och svarta dörrar. Takmaterialen är idag ofta moderna[4].

Disponentvillan (5) från 1941.

SKIFTESVERK OCH HALMTAK

Skiftesverk är en byggnadsmetod som fram till ungefär 1940-talet användes på nästan alla ladugårdsbyggnader och logar i Småland. Tekniken innebär att du kan bygga en hel ladugård utan en enda spik. Skiftesverksbyggnader känns igen på de svartmålade stolparna, som tillsammans med en syll nertill och ett långband upptill håller ihop hela huset. Väggarna består av liggande plank som är inträdda i stolparna. Metoden hör också ihop med halmtak. Huskropparna är smala och takvinklarna spetsiga. De branta takvinklarna är utformade för att för att vattnet ska rinna av halmtaket. Nästan alla ladugårdar hade halmtak i bondesamhället, men majoriteten är idag borta. Ibland finns halmtak kvar under ett senare pålagt plåttak. Det kan också finnas undertak kvar som användes att binda halmen i. Om du har spår kvar efter halmtak på din ladugård får du gärna spara dessa och dokumentera dem.

REVETERING

Revetering är en kalkputs som har lagts ovanpå en träfasad, ibland som en medveten utformning när ett nytt hus byggts och ibland på ett äldre hus. Reveteringen ger ett stilrent och pampigare uttryck till huset, nästan alltid på bostadshus. Kalkputsen gör också huset vindtätt och ger en viss isolering.

4 De tak som ursprungligen varit täckta med stickespån, halm eller tegel har under 1900-talet i många fall bytts mot eternit eller plåt.

En gård med välbevarade byggnader och detaljer som ger ett högt kulturhistoriskt värde. Här finns flera olika ekonomibyggnader samlade runt en gårdsplan samt hamlade träd.

Gård (6) i Torshult.

Det finns exempel på äldre, timrade byggnader i byn. Just denna ska under en period ha använts som skolsal.

Faluröda uthus i trä och stenkällare för potatisförvaring är exempel på traditionella ekonomibyggnader med kulturhistoriska värden.

En ekonomibyggnad av 1920-talsstil, som har rymt exempelvis som ladugård, stall, vagnsbod och loge.

Traditionell lada/loge byggd i skiftesverk, med knuttimrade hörn.

Loge byggd i en kombination av knuttimring och skiftesverk. De spetsiga takvinklarna visar att huset ursprungligen sannolikt hade halmtak.

Exempel på välbevarad villa från 1950-talet, klädd med gult fasadtegel.

Ett av de modernare bostadshusen i byn byggdes ny på 1960-talet, som generationsboende på en av gårdarna. Huset rymde två lägenheter. Den gamla mangårdsbyggnaden från 1700-talet revs.

Det gröna kulturarvet

Trädgårdarna kring bostadshusen har mycket stor betydelse för upplevelsen, förståelsen och det kulturhistoriska värdet. Trädgårdarna är traditionellt utformade, omgärdade med staket och grindar som är påkostade och bildar en vacker entré till tomterna. (Grus)gångar mellan grind och huvudentré bidrar till en struktur. Blomsterrabatter ramar in. I trädgårdarna finns också äldre växter och fruktträd.

Tomterna runt bostadshusen har ofta höga kulturhistoriska värden. Här grindstolpar i sten och smidesgrindar från 1900-talets första hälft.

Även om äldre grusgångar växt igen kan man ofta ana äldre strukturer. Här bild från gård (2).

Historik

Här hittar du berättelser om människor och andra viktiga företeelser som präglat kulturmiljön.
En förklaring till varför de höga kulturhistoriska värdena finns på platsen.

Forntiden i området

Ortsnamnet Torshult är förmodligen ett så kallat teofort ortnamn som betyder att nordiska gudanamn utgör namnets förled. Här är det guden Tor, men andra vanliga exempel är Frö och Ull. Det är också vanligt i norra Småland med andra sakrala namn som slutar på -vi. Där Odensvi är både teofort och sakralt[5].

Det finns endast ett fåtal registrerade fornlämningar i området. De äldsta fynden som registrerats inom huvudområdet kan kopplas till stenåldern. Lösfynd i området tyder på mänskliga aktiviteter redan under stenåldern. Bevis på närvaro under sennolitikum utgörs av fyndet av en skafthålsyxa[6] (RAÄ Kråksmåla) strax norr om Torshult.

Det finns en lämning som benämns Hällkista[7].
Hällkistan ska ha blivit plundrad enligt uppgift i FMIS (Fornminnesinformationssystemet), under 1900-talets första hälft. Det finns många hällkistgravar i Småland och de brukar dateras till främst senneolitikum, även om de ofta fortsatt att användas till begravningar in i bronsålder. Det finns inga andra kända i närheten vilket gör att det finns osäkerheter om vilken typ av konstruktion hällkistan verkligen är. Vid den förmodade hällkistan finns också en registrering av en hålväg. Enligt FMIS är den åtminstone 80 meter lång och ca 2–2,5 meter bred. I väster kan den bitvis följas i terrängen och den övergår i en sentida brukningsväg. Mot öster verkar den ha försvunnit genom grustäkter och odlingar.

På storskifteskartan för Torshultemåla från 1808 framgår vägsträckningen. Detta ska vara den gamla kyrkvägen till Kråksmåla kyrka men den är nu mycket svår att se i terrängen utom den bit som är registrerad.

En teckning från år 1935 visar hur hällkistan såg ut då. Teckningen ingick i ett brev från Karl Sabelström. I brevet kallas den för en plundrad hällkista, där gropen är sedd uppifrån och själva hällen står på kant. Bild Digitalt museum/Kalmar läns museum

5 Sakralt betyder att ordet/ortsnamnet tyder på att platsen varit brukad för rituella ändamål som offer, gravfält eller liknande.

6 RAÄ Kråksmåla 184.

7 RAÄ Kråksmåla 53.

Här finns även de svårdaterade registreringarna av vad som i Fornsök benämns ”stensättningsliknande lämning[8]”. Det rör sig dock inte om en stensättning utan det är en stengrund, ca 20 x 30 meter stor, med kraftigt byggda låga stenmurar. Vad den har haft för funktion har dock inte kunnat fastställas men eftersom den ligger långt bort från känd bebyggelse kan det ha varit inhägnaden till en mindre kolerakyrkogård eller liknande.

Slaggvarpar och lösfynd av slagg visar Torshult tillhör det område i Kråksmåla och Bäckebo socknar som blivit känt för sin medeltida produktion av järn från sjö- och myrmalm. I anslutning till våtmarkerna norr och söder om byarna, finns också flera registrerade slaggvarpar av samma typ som längre söderut i Nybro kommun. Övriga registrerade lämningar i Fornsök bestsår av husgrunder, odlingslämningar och en fångstgrop[9].

Sammantaget förefaller området där de båda byarna idag ligger ha varit ett område som kan ha befolkats redan under stenålder. En större bosättning kan också ha funnits här under järnåldern och med stor sannolikhet har sjöarna och myrarnas malm gjort att man har varit en del av medeltidens blomstringsperiod för området.

Ena sidan av stenhägnaden (RAÄ Kråksmåla 88) vars funktion är okänd.

8 RAÄ Kråksmåla 88

9 RAÄ Kråksmåla 89

Medeltiden och framåt

Det ursprungliga, medeltida, byläget (9) för Torshults by utgörs av en kulle som var en del av en udde ut i Hemsjön. På den här platsen nära sjön fanns en ”ficka” av bördigare mark. I skriftligt källmaterial omtalas 1495 i Sten Sture den äldres jordebok två kronohemman[10] i Torshult, den ena på ½ och den andra på 1 mantal. 1526 har båda lagts till det gårdskomplex som kallas för arv- och eget, vilket var Gustav Vasas privata gårdsinnehav. I jordeboken från 1541 omtalas att gårdarna vardera har åker till 8 spannland[11], äng till 4 lass och ollonskog. Den ena gården har fiskevatten i Toresjön medan den andra har en mjärde i samma sjö samt bistockar.

Även Torshultamåla omtalas 1541. Den beskrivs då som ett hemul som nyligen upptagits. Hemul är ett svårdefinierat begrepp men det skulle kunna vara så att någon faktiskt haft tillräckligt med pengar för att få köpa en gård som blir Torshultamåla. Jordnaturen borde då ha blivit så kallat (se fotnot 10) skatte. Torshultamåla är alltså en tidig, medeltida utbrytning från den gamla bykärnan.

Som i denna del av kommunen i övrigt bör boskapsuppfödningen ha varit viktigare än spannmålsodlingen. Man får också tidigt tänka sig ett mångsyssleri. Upptagning av sjö- och myrmalm har troligen långt fram under 1800-talet fungerat som ett komplement till jordbruket. Malmen kan ha sålts till Ludvigsfors bruk, senare Flerohopp. Andra typiska skogsprodukter som tjära, pottaska och med tiden också kol kan också haft stor betydelse. Kartmaterialet redovisar noga alla ytor också i skogen, med många våtmarker. Redan 1500-talets jordeböcker berättar om fiske och biodling. I båda byarna ökade antalet gårdar under 1700- och 1800-talen genom befolkningsökning och hemmansklyvningar.

10 Krono-, kyrko-, skatt- och frälsenatur anger ägandet av gården det vill säga Kronan, kyrkan, den självägande bonden eller en frälse (adlig) person.

11 Den areal ett spann utsäde räckte till. Motsvara ett halvt tunnland.

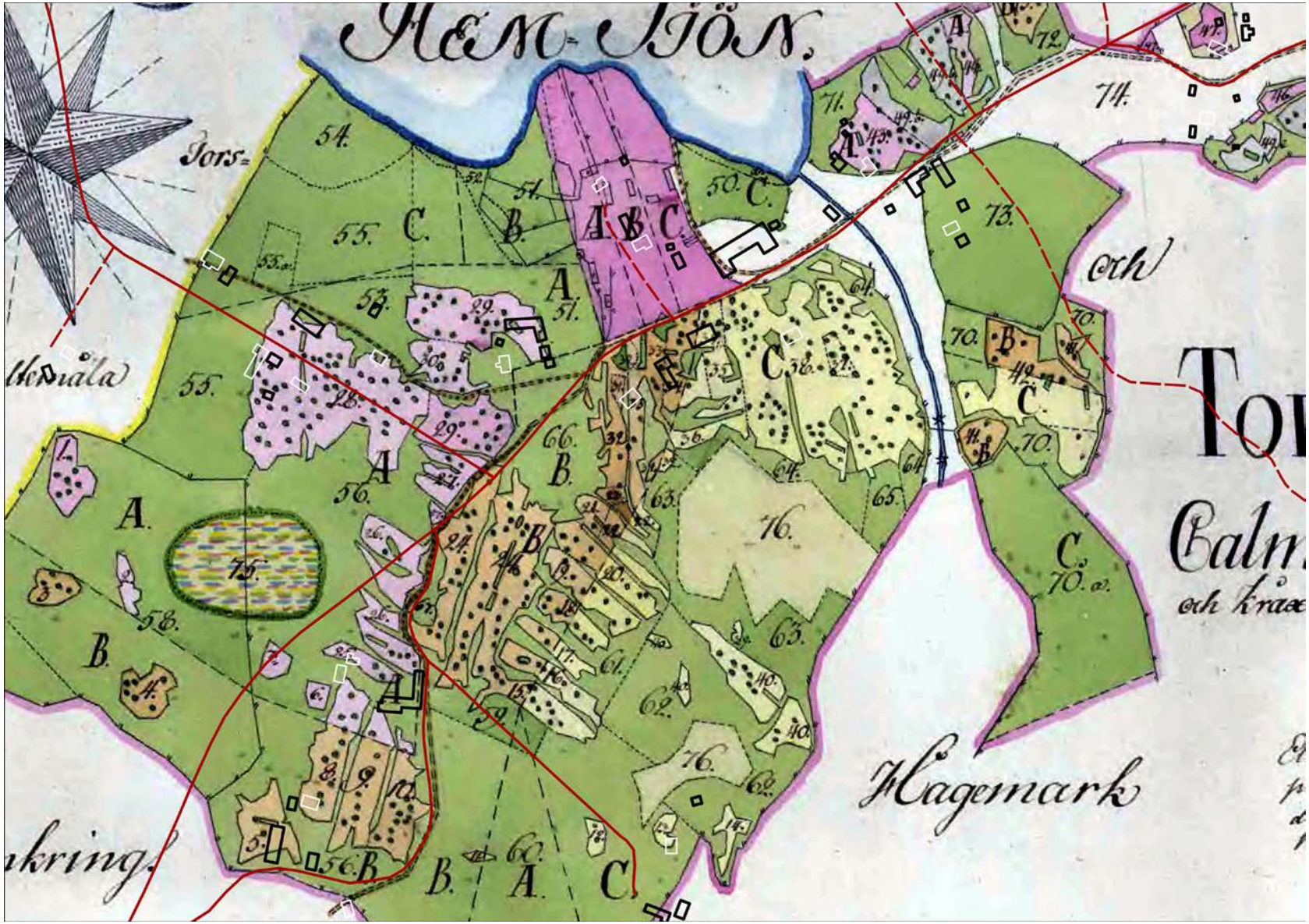

Utsnitt ur en vacker karta från år 1793, som ritades i samband med att storskifte skulle genomföras. De med rosa markerade områdena, kallade A, B och C, är bytomterna till de tre gårdar som fanns då. Man ser tydligt hur den bästa jordbruksmarken och odlingsförutsättningarna låg i fickan vid sjön, som kom att bli byläget. Vägarna och vattendraget har också ritats ut noga. I nedre delen av bäcken syns ett streck som markerar en dammvall samt två kvarnsymboler. Ovanpå den gamla kartan ligger dagens byggnader (vita och svarta) samt vägar (röda). Det framgår tydligt att de gamla vägarna finns kvar till stora delar i de gamla sträckningarna, men att nya, rakare, vägar också tillkommit.

Jordbrukslandskapet under 1800-1900-talen

År 1808 genomfördes storskifte i Torshult. Då fanns tretton gårdar i byn. Enligt den bevarade storskifteskartan fanns då tre stomhemman i bykärnan (9). Redan vid detta skifte flyttades gårdar ut från den egentliga bykärnan, men inte så långt. Byn Torshult fick sin nuvarande utformning efter laga skifte på 1840-talet. När laga skiftet genomfördes byggdes nya gårdslägen både på norra och södra sidan om vägen genom byn. På laga skifteskartan från 1843 finns två tydliga gårdslägen utanför den riktiga bykärnan samt en del så kallad lägenhetsbebyggelse, på ofri grund eller på avstyckade tomter. Laga skiftet innebar att flera nya gårdslägen, på lite längre avstånd från bykärnan, etablerades. En viss förtätning gjordes öster om det gamla byläget. Från Torshultamåla finns inga skifteskartor bevarade i Lantmäteriets arkiv. Det kan vara en olycklig slump men det kan också vara så att byn varit så liten, under lång tid endast en gård, att man har därför inte behövt genomföra något skifte.

På såväl storskifteskartan från 1793 som kartan upprättad inför laga skiftet 1843 ser man att åkermarken ligger koncentrerad utmed byns vägar mot Skoghult och Grönlid samt Torshultamåla. Byn har också gott om betes- och slåttermarker. Detta visar att djurhållningen var en bärande del av jordbruket i byn. I synnerhet på kartan från 1843 syns stora områden som använts för bete och slåtter, söder om byläget mot Toresjön. Under 1800-talet kom skogen att bli allt viktigare för byn, inte minst för att timmer fick ett värde och kunde säljas.

Kartor visar att det funnits kvarnar tidigt utmed vattendraget. Redan kartan från år 1793 visar ett streck över åfåran som symboliserar damm, samt två kvarnsymboler (8) som symboliserar vattendrivna verk. Det kan ha varit både kvarn för malning av säd men också sågar. Båda typerna var småskaliga. Kvarnarna var säkert så kallade skvaltkvarnar, som kunde drivas under korta perioder vår och höst då det fanns som mest vatten. Eftersom byn ligger vid vattendraget har detta säkert nyttjats till kvarnar så länge byn funnits här. Det är oklart hur långt fram i tiden kvarnarna fanns kvar. Enligt en bevarad handling från år 1843 ska båda byarna ha byggt ett gemensamt vattendrivet sågverk. Exakt var detta var vet vi inte säkert, men sannolikt har den gamla kvarnplatsen som syns på kartan från 1793 använts. I handlingarna beskrevs platsen som ” … i bäcken som flyter emellan Hemsjön och Thoresjö…”.

Våtmarkerna har sannolikt länge använts som naturlig ängsmark, där man kunde skörda hö som behövdes som vinterfoder åt djuren. Det har också funnits ett antal ängslador, madhus, så långt fram som in på 1950-talet. I början av 1900-talet gjordes försök att dika ut och sänka de båda sjöarna Hemsjön och Toresjön, för att omvandla ytorna till åkermark. Dessa ytor visade sig dock för svår att omvandla till odlingsmark. De blev aldrig riktigt odlingsbara. Projektet lämnade efter sig ett område som är idag mycket sankt och sakta igenväxande, före detta sjöar med få öppna vattenspeglar. De raka dikena hör till de spår som förklarar vad som hänt. Utmed bäcken söder om Torshults by fanns också våtmarker, vilka dikades ut. Här kunde man omvandla marken till någon slags åker kring sekelskiftet 1900. Ännu på 1940-talet är flera av dessa åkrar i bruk. Förändringen av jordbruket följde dock den vanliga utvecklingen i landet efter andra världskriget. På 1970-talet hade i stort sett all

åkermark utmed Snokabäcken återgått till att vara bete eller börjat växa igen med skog.

Under 1900-talets första hälft stenröjdes byns åkermark och flertalet av de gamla odlingsrösena togs bort. Idag återstår ett fåtal, främst i byns betesmarker. Under senare delen av 1900-talet har även en del av den äldre jordbruksmarken lagts igen eller omvandlats till bete.

Förutom de bostadshus som hörde till gårdarna i de båda byarna så byggdes ett ganska stort antal andra bostadshus på avstyckad egna tomter. Kartmaterialet visar att dessa avstyckningar påbörjades redan på 1860-talet och fortgick fram till 1940-talet. En del av dessa, som tillkom från 1920-talet, kan tillskrivas järnvägens tillkomst och det uppsving som byarna fick då. Många av dessa ställen fick tidstypiska namn som Fridhem, Hagalund, Nyholm och Högelycke. Snickerifabriken innebar att det blev nya arbetstillfällen i byn. Då räckte inte den gamla gårdsbebyggelsen till. Därför styckades ytterligare flera nya tomter av och flera nya villor byggdes under 1940- och 50-talen, mitt i den gamla byn. Efter denna period kring 1960 då både järnväg och fabrik försvann har inga nya bostadshus byggts.

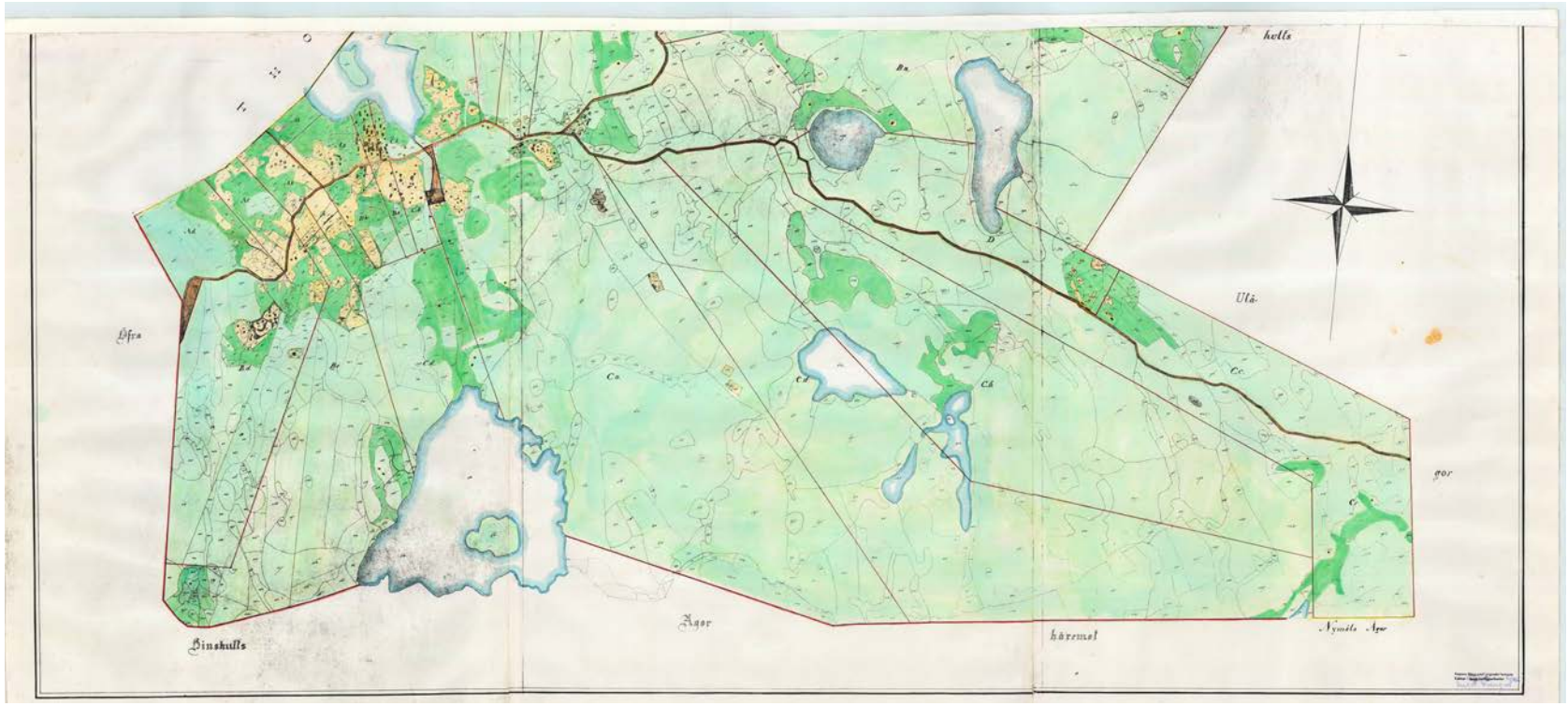

Laga skifteskartan från 1843. Det gamla byläget som syns på kartan då används fortfarande. Här ligger byns gårdar ännu tätt samlade, innan de börjar flyttas ut i samband med laga skiftet. Många fler byggnader finns. Den brunmarkerade ytan mitt i Torshults by är ett markskifte som ägdes gemensamt av bönderna i byn, en så kallade samfällighet. I detta fall den gamla kvarn- och sågplatsen (8).

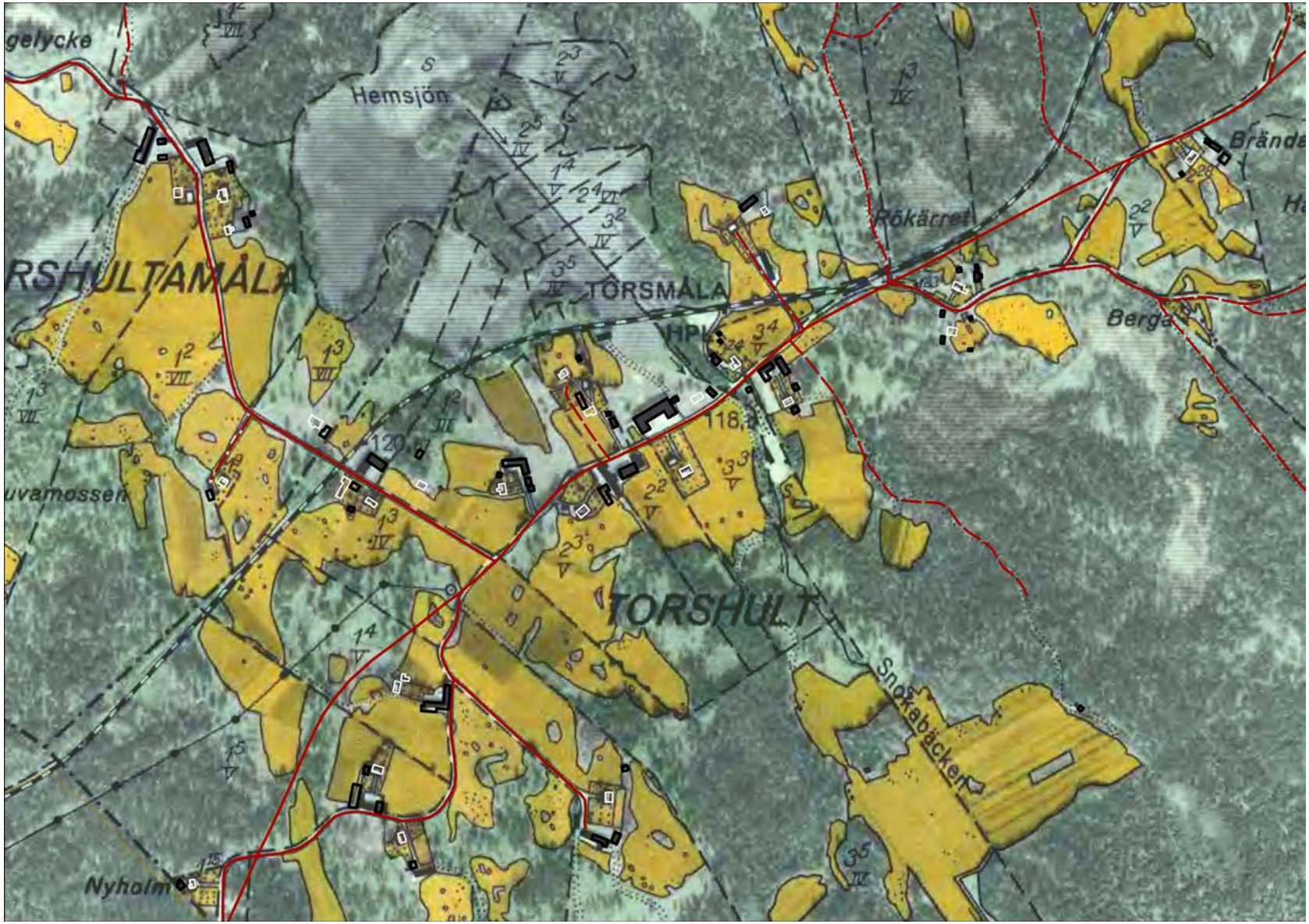

Kartan från 1940-talet visar järnvägen genom byn samt dess hållplats, markerad med bokstäverna HP. Många av de gamla åkrarna odlas ännu och utmed Snokabäcken i byns södra del finns mossodlingar. Mitt i byn finns ännu den gemensamma kvarntomten kvar som en samfällighet. På den gamla kartan har dagens byggnader (vita och svarta) och vägar (röda) markerats.

En av gårdarna i Torshultamåla från omkring år 1900. Fotografiet ger en liten glimt av hur husen i byn såg ut på 1800-talet, med omålade timrade hus. Bilden visar också en timrad loftbod samt spetsiga bikupor av halm.

Järnvägen och träindustrin

År 1922 byggdes järnväg mellan Älghult och Ruda. Fyra år senare, 1926, anlades en hållplats i Torshult (7) som fick namnet Torshultamåla. Åren efter sekelskiftet 1900 hade flera järnvägsprojekt pågått i trakten för att förbättra kommunikationerna i inlandet och effektivare få ut det som producerades i området till en större marknad. Det gällde inte minst sågat virke. Initiativen var lokala ekonomiska satsningar och ofta fanns ett bolag för varje sträcka som byggdes. Det första större projektet i området var järnvägen från Alsterbro vidare till Fagerhult som byggdes ut i etapper. Vid Skoghult kom den banan att korsas av spåret mellan Älghult och Ruda. Banan gick förbi Torshult och vidare till Grönlid. Arbetet var problematiskt och krävde en hel del dynamit för att ta sig igenom områdets bergsklackar.

Järnvägsföretagen hade det redan från början svårt och verksamheten gick vid flera tillfällen i konkurs. Företagen för flera banor slogs med tiden samman men det fungerade ändå inte. År 1940 köptes företagen upp av Statens järnvägar, SJ. Efter andra världskriget gick verksamheten här som på flera andra ställen utför. År 1963 upphörde trafiken. Spåret fanns kvar och användes av SJ fram till år 1967, men var då helt utslitet och revs upp året därpå.

Järnvägens etablering genom byn innebar stora förändringar för byns utveckling. Några hundra meter väster om järnvägens hållplats anlades 1942 Torshults Träindustri (1). Det var ägaren till en av de större gårdarna i byn, Oscar Fornander, som startade fabriken. Fabriken drog nytta av både närheten till råvaran, träet, och till järnvägen. Fabriken byggdes precis intill järnvägsspåret för att lätt kunna leverera de färdiga produkterna. Som mest arbetade ett 10-tal anställda här. Man tillverkade byggnadsdelar och inredning. Snickerifabriken kom också att specialiserade sig på att bygga mahognybåtar och sportstugor. Detta föranleddes av att friluftslivet utvecklades vid mitten på 1900-talet, då alla i Sverige fick vi längre semester. Detta ledde till att många privatpersoner ville ha både stuga och båt vid en sjö, som till exempel den närbelägna sjön Allgunnen (södra Kalmar läns största insjö). Industrin drevs fram till 1965. Då hade järnvägen redan lagts ner. När fabriken lagts ner såldes såväl maskinpark som byggnaden – och flyttades till Svartö utanför Mönsterås.

Torshult och Torsultamåla i framtiden

Här ges förslag på förhållningssätt inför framtiden för hur kulturmiljön ska bevaras och utvecklas.

Nybro kommun vill att kommunens kulturmiljöer ska bevaras och utvecklas så att kommande generationer kan ta del av dem. Under rubriken "bevara" anges vad vi är skyldiga att ta hänsyn till enligt lag. Under rubriken "utveckla" finns tips om hur viktiga kulturmiljöer kan utvecklas och förvaltas så att deras värden finns kvar för eftervärlden. Tipsen kan rikta sig till Länsstyrelsen, kommunen och/eller till dig som privatperson.

Läs mer tips om hur du kan vara med och utveckla kulturmiljöer under "Generella råd" i Kulturmiljöprogrammets inledningskapitel.

Bevara

Disponentvilla, gård (5) ska betraktas som *särskilt värdefull* enligt Plan- och bygglagens 8 kap. 13 § och 14 §.

Utveckla

Regelbunden skötsel och öppethållande av odlingslandskap och vägmiljöer är avgörande för tillgänglighet, upplevelser och kulturhistoriska värden i byn.

Det är viktigt att de äldre byggnadernas skala, form, detaljer, stil och karaktär finns kvar. Ny- och tillbyggnader kan byggas i avvikande stil och kulör, men i anpassad skala, och med en placering som passar på tomten.

Spåren av järnvägen och Torshults träindustri utgör viktiga delar av Torshults historia och ska bevaras. Även vägen genom byn med bevarade äldre sträckningar ska bevaras och värnas för att de kulturhistoriska värdena ska behållas.

Referenser

Läs mer/referenser

Världens centrum är där du bor, Bertil Nordahl, 2017.

Kulturminnesvård i Nybro kommun, Nybro kommun 1988.

Sveriges bebyggelse: statistisk-topografisk beskrivning över Sveriges städer och landsbygd. Landsbygden, del II, Kalmar län, Sigurd Erixon (red),1958.

Vägen som kulturarv - värdefulla vägar och vägmiljöer i Kalmar län, Christina Almqvist, Per Lindegård, Länsstyrelsen Kalmar län och Vägverket, 1999.

Gods och gårdar i Kalmar län, band II, Studieförbundet Vuxenskolan Kalmar län, 2013.

Övriga referenser

Fornminneskartan: www.raa.se/fornsok

Historiska kartor: www.lantmateriet.se, historiska kartor